

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Magister Renaty Agnieszki
Olesiejuk**
***Udział czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru
sprawiedliwości w świetle wartości i zasad konstytucyjnych***
**napisanej w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Systemów Politycznych
Uniwersytetu w Białymstoku**
pod kierunkiem dra hab. Adama Bartnickiego, ss. 216, Białystok 2022

Podstawa prawna recenzji

Recenzja została sporządzona na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.).

Stopień oryginalności problemu naukowego

Udział czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości w świetle wartości i zasad konstytucyjnych, jako przedmiot rozważań naukowych podejmowanych w dysertacji doktorskiej, jest oryginalnym, ważnym poznawczo, zagadnieniem badawczym, wypełniającym istotną lukę w dyscyplinie nauki prawne.

W najnowszej literaturze zbliżoną tematykę podejmował M. Kaczmarczyk, *Czynnik społeczny w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2020. Zarazem jednak wymaga podkreślenia, że pomimo wspólnego dla obu dzieł pola badawczego (rozważania teoretyczne, historyczno-porównawcze, ławnicy sądowi), w recenzowanej rozprawie przeprowadzono holistyczne rozważania na temat społecznej partycypacji w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości. Ujęto ją nie tylko w wymiarze bezpośredniego udziału obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości (ławnicy sądowi), ale także wymiaru pośredniego (obywatele i

ich zrzeczenia jako uczestnicy postępowania sądowego), jak również w kontekście zewnętrznej jawności postępowania sądowego. Przy tym, pole prowadzonych badań nie zostało ograniczone do jednego rodzaju postępowania sądowego, ale obejmuje różne ich rodzaje. Całościowe podjęcie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (wymiaru partycypacji bezpośredniej i pośredniej) jest tą cechą główną, która odróżnia recenzowaną monografię od innych publikacji, a zarazem tworzy wartość dodaną dla rozwoju dyscypliny naukowej nauki prawne.

Podjęty problem badawczy nie ma charakteru pobocznego, a przeciwnie – dotyczy kluczowego zagadnienia ustrojowego – mającego bezpośrednie umocowanie w przepisach Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (przede wszystkim art. 182 Konstytucji RP). Udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości promieniuje na całokształt stosunków zachodzących w procesie realizacji władzy sądenia, a poprzez nią – na całokształt stosunków społecznych.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że Doktorantka ustaliła w polskiej doktrynie nauk prawnych lukę dotyczącą naukowo ważnego zagadnienia badawczego i wypełniła ją podjętymi przez siebie rozważaniami.

Cel i struktura rozprawy

Cel rozprawy został bezpośrednio podany (s. 5). Jest nim wielowymiarowe zbadanie uczestnictwa społeczeństwa w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości, zarówno w sposób bezpośredni (udział obywateli w orzekaniu), jak i pośredni (udział w postępowaniu sądowym organizacji pozarządowych, przedstawicieli społecznych, poręczycieli społecznych, osób godnych zaufania, jak też obecność publiczności i środków masowego przekazu na sali sądowej).

Zgodnie z postawioną w pracy tezą badawczą (ss. 5-6), obowiązujące w Polsce regulacje prawne tworzą przesłanki do szerokiego uczestnictwa czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości, którego podstawową rolą jest stanie na straży konstytucyjnych wolności i praw stron postępowania sądowego, jak też kontrola wymiaru sprawiedliwości pod kątem prawidłowości i rzetelności przebiegu procesu sądowego, mającego prowadzić

do ustalenia prawdy materialnej oraz wydania sprawiedliwego i akceptowalnego społecznie orzeczenia merytorycznego.

Doktorantka poddała zweryfikowaniu hipotezę główną zakładającą, że skoro udział czynnika społecznego w wykonywaniu władzy sądowniczej w sądach jest zagwarantowany przez polskie prawo w różnych formach, to właściwe uregulowania prawne i organizacyjne w tym obszarze, jak też skuteczne ich urzeczywistnianie – przyczyniają się do zagwarantowania prawidłowego i sprawiedliwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz ochrony konstytucyjnych wolności i praw stron postępowania sądowego.

Obok hipotezy głównej, w dysertacji zostały postawione hipotezy szczegółowe. Zgodnie z pierwszą z nich, regulacja zawarta w art. 182 Konstytucji RP zapewnia właściwą i jednoznaczną interpretację zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a aktywność ławników na sali sądowej, wynikająca z ich właściwego przygotowania do pełnionej funkcji oraz doświadczenia życiowego, przyczynia się do urzeczywistnienia sprawiedliwości proceduralnej i materialnej oraz stanowi przeciwwagę w orzekaniu w stosunku do czynnika zawodowego.

Zgodnie z drugą hipotezą szczegółową, szeroko rozumiany przedstawiciel społeczny biorący udział w postępowaniu sądowym jest nie tylko opiniodawczym obserwatorem (lub w części postępowań uczestnikiem) przebiegu postępowania sądowego, ale także jego *sui generis* kontrolerem, mogącym podejmować działania w sytuacji, gdy interes społeczny i istotny interes strony nie znajdują dostatecznej ochrony w toczącym się postępowaniu.

Zgodnie z trzecią podlegającą weryfikacji szczegółową hipotezą badawczą, obecność na sali sądowej publiczności i środków masowego przekazu wpływa pozytywnie na postawę i zachowanie się osób uczestniczących w procesie, obligując sąd i uczestników do należytego wykonywania obowiązków procesowych, a także do dbałości o odpowiedni poziom podejmowanych czynności, w celu wydania sprawiedliwego i akceptowalnego społecznie orzeczenia.

Czwarta hipoteza szczegółowa zakłada, że orzekający wraz z sędziami zawodowymi, w składach mieszanych, ławnicy oraz partycypujący w wymiarze

sprawiedliwości członkowie społeczeństwa, jak też bierny udział publiczności i mass mediów, pełnią w demokratycznym społeczeństwie istotną funkcję kontrolną wobec sądów, a także profilaktyczno-wychowawczą, tym samym podnosząc poziom świadomości prawnej społeczeństwa i wzmacniając zaufanie do władzy sądowniczej.

Postawione przez Doktorantkę hipotezy badawcze zostały prawidłowo sformułowane. Magister Renata Agnieszka Olesiejuk poddała je odpowiednio weryfikacji/falsyfikacji. Przeprowadzone w tym zakresie dowodzenie zostało prawidłowo przeprowadzone i doprowadziło do ważnych poznawczo ustaleń. Doktorantka w sposób wyczerpujący odniosła się do stawianych w rozprawie głównych hipotez badawczych i hipotez pomocniczych.

W ramach interpretacji wyników badań dokonała weryfikacji postawionych wstępnie hipotez, co skutkowało częściowo negatywną weryfikacją hipotezy głównej w zakresie, w jakim dotyczy ona regulacji prawnych, gdyż nie wszystkie regulacje zawarte w polskim prawie regulujące obecnie udział czynnika społecznego w wykonywaniu władzy sądowniczej uznała za trafne. Uczestnictwo członków społeczeństwa w wymiarze sprawiedliwości jest, co prawda zagwarantowane na poziomie konstytucyjnym w formie udziału obywateli w rozstrzyganiu spraw, a ustawowo w zakresie pozostałych form partycypacji, jednak niektóre z tych norm nie gwarantują optymalnych możliwości realizowania skutecznego wpływu na sprawiedliwe społecznie funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, podczas gdy w innych zakresach takich norm po prostu brakuje.

W ramach weryfikacji hipotezy szczegółowej dotyczącej zawartości normatywnej art. 182 Konstytucji RP uznano, że pomimo ogólnej treści, to przy odpowiednich regulacjach podkonstytucyjnych możliwe jest urzeczywistnienie konstytucyjnej zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Z uwagi na brak możliwości ukończenia zaczętych badań empirycznych, niemożliwe w tym zakresie okazało się zweryfikowanie na reprezentatywnej próbie tej hipotezy, w zakresie realnej aktywności ławników w sądzie, wynikającej z ich właściwego przygotowania do pełnionej funkcji, przy uwzględnieniu doświadczenia życiowego, w zakresie realizowania sprawiedliwości proceduralnej i materialnej. Jednocześnie z uwagi na zmianę

regulacji prawnych ograniczających udział ławników do spraw karnych, drugi człon tej hipotezy zweryfikowano negatywnie.

Uznano, że z uwagi na wskazane w dysertacji istotne ograniczenia formalne i rzeczywiste w zakresie spraw cywilnych, udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie stanowi obecnie skutecznej społecznej przeciwwagi w orzekaniu wobec czynnika zawodowego. Natomiast w sprawach karnych ewentualne, w których nadal orzekają ławnicy, trudności w tym zakresie mogą występować z uwagi na brak właściwego przygotowania ławników do pełnienia funkcji, braku ich odpowiedniego zaangażowania, czy też zbyt skomplikowany charakter sprawy.

Jeżeli chodzi o weryfikację hipotezy szczegółowej, dotyczącej przedstawicieli społecznych, to po przeprowadzonej analizie uznano, że istniejące regulacje prawne w dużym zakresie umożliwiają właściwą partycypację społeczną w tym zakresie, zwłaszcza dotyczy to organizacji pozarządowych w postępowaniach cywilnych, które mogą aktywnie uczestniczyć na rzecz jednej ze stron, ale także przedstawicieli społecznych pełniących rolę opiniodawczą (w sprawach karnych i cywilnych), czy poręczyteli społecznych lub osób godnych zaufania. Natomiast w tym zakresie dostrzeżono problem natury praktycznej, a mianowicie brak motywacji społecznej do podejmowania takiej aktywności. Pozytywnie weryfikując hipotezę w pozostałym zakresie uznano, że wszystkie te osoby są jednocześnie kontrolerami prawidłowości proceduralnej i materialnej w zakresie wykonywania wymiaru sprawiedliwości, gdy interes społeczny lub istotny interes strony nie znajduje dostatecznej ochrony w toczącym się postępowaniu.

Hipoteza w zakresie możliwości realizacji konstytucyjnej zasady jawności postępowania sądowego, poprzez udział publiczności i środków masowego przekazu w procesie sądowym została zweryfikowana pozytywnie, przy jednoczesnym dostrzeżeniu roli tych form w zakresie wpływu na postawę i zachowanie się osób uczestniczących w procesie. Jednak z uwagi na sytuację wywołaną pandemią i zmianą przepisów oraz praktyki sądowej w tym obszarze zdaniem Doktorantki brak jest obecnie pełnej możliwości korzystania z

istniejących przepisów i w tym zakresie hipoteza została zweryfikowana negatywnie.

W pełni pozytywnie zweryfikowano natomiast ostatnią hipotezę szczegółową dotyczącą kontrolnej i profilaktyczno-wychowawczej roli wszystkich analizowanych form udziału i uznano, że ich realizacja istotnie podnosi poziom świadomości prawnej społeczeństwa wzmacniając zaufanie do władzy sądowniczej.

W celu dokonania rzetelnej weryfikacji hipotez, Magister Renata Agnieszka Olesiejuk sformułowała szereg pytań badawczych, na które udzieliła odpowiedzi w poszczególnych rozdziałach dysertacji.

Na rozprawę, oprócz wstępu, zakończenia i bibliografii, składa się dziewięć rozdziałów. Wyodrębnienie rozdziałów jest logiczne i zupełne. Zawartość poszczególnych rozdziałów odpowiada ich tytułom. Rozdziały zakończone są wnioskami.

W całej dysertacji Autorka w szerokim zakresie prezentuje wyniki prowadzonych przez siebie badań, własne przemyślenia, interpretuje wyniki przeprowadzonych przez siebie badań sondażowych i *case study*.

W rozdziale pierwszym została przedstawiona przyjęta i zastosowana w rozprawie metodologia. Co ważne i co samo w sobie świadczy o metodologicznej dojrzałości Doktorantki, charakteryzując użytą metodologię, zarazem porusza trudności, które wystąpiły w toku realizacji badań. Zaznacza, że – ze względu na okoliczności zewnętrzne, niezależne od badacza – nie powiodło się przeprowadzenie sondażu diagnostycznego, co skutkowało uznaniem części przeprowadzonych badań za niereprezentatywne, aczkolwiek ich wyniki zaprezentowano w rozprawie. Niepowodzenia badawcze Doktorantki są ważnym doświadczeniem badawczym nie tylko dla Niej, ale także dla innych badaczy. Potwierdzają formułowane w nauce hipotezy badawcze na temat ograniczeń w zdolności poznania zachowań i motywów ich podejmowania, uczestników stosunków prawnych. Paradoksalnie zatem, niepowodzenie Doktorantki z użyciem sondażu diagnostycznego pozytywnie zweryfikowało hipotezę badawczą stawianą nie przez Nią, ale przez innych badaczy, co uznają za choć poboczne (niedowodzone), ale ważne ustalenie badawcze. Jest to tego rodzaju ustalenie badawcze, z którym będą musieli się zmierzyć inni badacze

planujący badania empiryczne nad zachowaniami uczestników stosunków prawnych.

Ze względów porządkowych, w drugim rozdziale Doktorantka charakteryzuje kluczowe dla Jej badań pojęcia, a w trzecim rozdziale przeprowadza analizę podłoża aksjologicznego podjętego problemu badawczego. Czyni to na podstawie wartości i zasad konstytucyjnych.

W czwartym rozdziale, stosując metody historyczną i prawnoporównawczą, wyodrębnione zostały formy bezpośredniej partycypacji obywateli w orzekaniu, tj. sądy przysięgłych, sądy ławnicze, *expert lay judges* oraz sądy pokoju. W rozdziale piątym udzielono odpowiedzi na pytanie, które z nich i w jakiej konkretnej konstrukcji prawnej zostały zastosowane na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej w Jej historycznym rozwoju, do okresu poprzedzającego uchwalenie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.

W rozdziałach szóstym i siódmym Doktorantka poddała zbadaniu odpowiednio formy bezpośredniej i pośredniej partycypacji obywateli i ich zrzeczeń w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. W ósmym rozdziale została zaprezentowana realizacja partycypacji czynnika społecznego poprzez bierne uczestnictwo publiczności i środków masowego przekazu na sali sądowej, w ramach realizacji konstytucyjnej zasady jawności zewnętrznej. Natomiast w ostatnim rozdziale zostały zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych przez Doktorantkę w ramach sondażu diagnostycznego oraz badań typu *case study*.

Krytyka źródeł i ich wykorzystanie

Recenzowana dysertacja powstała na podstawie bogatych materiałów źródłowych, zarówno pierwotnych (akty normatywne, orzecznictwo trybunałów i sądów), jak i wtórnych (monografie, rozdziały w pracach zbiorowych, artykuły naukowe). Zwraca uwagę uwzględnienie opracowań powstałych w szerokiej perspektywie historycznej, jak też ich precyzyjna selekcja.

Z publikacji bezpośrednio dotyczących udziału czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości nie wykorzystano M. Kaczmarczyk, *Czynnik społeczny w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa

2020; J. Zaleśny, *Niezawisłość ławnika sądowego i jej gwarancje. Dylematy okresu zmiany ustrojowej*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości, t. 1, Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*, Toruń 2011; J. Zaleśny, *Dostęp ławników do informacji niejawnych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, Nr 2.

Źródła zostały prawidłowo dobrane i użyte.

Zastosowane metody i techniki badawcze

W rozprawie zastosowano następujące metody badawcze: analizę dogmatyczno-prawną (obejmującą badanie ustawodawstwa i orzecznictwa sądowego), analizę historyczną, analizę prawnoporównawczą, analizę i krytykę piśmiennictwa, analizę dokumentów (protokołów spraw sądowych), analizę przypadku (*case study*), metodę badań empirycznych (sondaż diagnostyczny) oraz metodę hermeneutyczną (w celu zniwelowania barier pomiędzy sposobami poznania świata prawnego i społecznego).

W toku przeprowadzonych badań zastosowano następujące narzędzia badawcze: źródła pierwotne (akty prawne, orzecznictwo, dokumenty urzędowe w postaci protokołów posiedzeń sądowych) oraz źródła wtórne (monografie, rozdziały w pracach zbiorowych oraz artykuły naukowe), jak też kwestionariusze ankiet.

Wykorzystane w pracy metody i techniki badawcze są adekwatne do wyznaczonego problemu badawczego i postawionych pytań badawczych. Ich zastosowanie przebiegło prawidłowo i pozwoliło Magister Renacie Agnieszce Olesiejuk zrealizować zakładane cele badawcze.

Szczegółowa ocena dysertacji

W zakresie szczegółowej oceny dysertacji odniosę się do kilku kwestii podnoszonych w rozprawie. Co nie często ma miejsce w literaturze zagadnienia, Doktoranta zasadnie zwraca uwagę na znaczenie jawności zewnętrznej postępowania sądowego jako jednego z filarów zasady rzetelności postępowania sądowego (s. 46).

S. 72: „W takich okolicznościach w Niemczech, w połowie XIX w., zostały powołane pierwsze sądy ławnicze, które orzekały obok sądów przysięgłych.

Tym samym państwo niemieckie stało się kolebką tej formy udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości, a rola ławników w orzekaniu była od samego początku prawie całkowicie zrównana z rolą sędziów zawodowych 375. W rezultacie instytucja ta stała się jedną z istotnych cech ustroju sądów w kontynentalnych państwach typu socjalistycznego 376, a nowożytny sąd ławniczy rozprzestrzenił się także w innych ustawodawstwach europejskich”377”. Czy na podstawie przywołanego fragmentu rozprawy można rozumieć, że rozwiązania dotyczące sądów ławniczych przyjęte w kontynentalnych państwach typu socjalistycznego były wzorowane na rozwiązaniach niemieckich? Były formą ich recepcji?

Doktorantka zauważa (s. 79), że „także w XXI w., wpływ czynnika społecznego na wymiar sprawiedliwości jest jakby „papierkiem lakmusowym” demokratyczności władzy 418”. W związku z powyższym można postawić pytanie, jaki jest wynik tego tekstu w Polsce i innych państwach europejskich uznawanych za demokratyczne? Czy w doktrynie, rozważając motyw demokratyczności, porządkuje się państwa ze względu na wpływ w nich czynnika społecznego na wymiar sprawiedliwości?

S. 86: „Konstytucja kwietniowa z 1935 r. nie zawierała przepisów o udziale czynnika społecznego w sądownictwie⁴⁵⁵. Natomiast ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r.⁴⁵⁶ o zniesieniu instytucji sądów przysięgłych i sędziów pokoju - zniosła formalnie z dniem 1 maja 1938 r. obie te instytucje⁴⁵⁷”. Dlaczego tak się stało? Czy przeprowadzona zmiana w prawie ma związek z postępującą w II RP barbaryzacją stosunków władzy czy też motywowana była innymi przesłankami, jak na przykład wysokim poziomem analfabetyzmu i konstatacją, że poprzez udział czynnika społecznego w wyrokowaniu oddziałuje on na wymierzanie sprawiedliwości przez sądy?

Ss. 88-89: Jak Doktorantka interpretuje fakt, że już kilka lat po powszechnym wprowadzeniu w 1950 r. do sądów ławników, w 1958 r. ograniczono ich udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości? I w nawiązaniu do tego pytania, dlaczego od 1992 r. ławnicy są wypierani z sądów? Czy proces ten Doktorantka wiąże z wyrażonym (s. 79) stwierdzeniem, że „wpływ czynnika społecznego na wymiar sprawiedliwości jest jakby „papierkiem lakmusowym” demokratyczności władzy”?

S. 124: „Fakt powołania do życia instytucji ławnika Sądu Najwyższego wydaje się być krokiem w demokratyzację Sądu Najwyższego”. Czy zdaniem Magister Renaty Agnieszki Olesiejuk ten proces „demokratyzacji” Sądu Najwyższego powinien być pogłębiany, a jeśli tak, to poprzez zastosowanie jakich rozwiązań prawnych?

Przywołane przeze mnie stwierdzenia Doktorantki oraz postawione pytania same w sobie pokazują, że recenzowana rozprawa skłania do refleksji. Inspiruje do stawiania nowych pytań badawczych, wykraczających poza obszar pola badawczego ustalonego w recenzowanej pracy. Wspominam o nich przede wszystkim w kontekście przygotowań dysertacji do druku.

Walory formalne rozprawy

Rozprawa została napisana piękną polszczyzną i językiem prawniczym. Aparat naukowy został zastosowany prawidłowo zarówno w ramach rozważań teoretycznych i dogmatycznych, jak też w części empirycznej. Formułowane przez Doktorantkę stwierdzenia są bogato udokumentowane tak w aktach normatywnych i orzecznictwie, jak również w ustaleniach doktryny i materiale empirycznym.

Zwraca uwagę staranność i precyzja przeprowadzonego wywodu. Odnotowano jedynie pojedyncze błędy językowe czy tzw. „literówki”, jak w tytule rozdziału szóstego „WSPÓŁCZEŚNIE”, „zdał jedno pytanie na 20 spraw” (s. 120), „Tak też ławnik-żołnierz, wykazuje się zaangażowanie” (s. 120); „ciężar odpowiedzialności przed dana, określoną społecznością” (s. 120); „W przypadku pomyślnego wprowadzanie proponowanych zmian” (s. 127); „instytucja przedstawiciela sądu – amicus curiae” (s. 135); „czy też przedstawić swoją opinię” (s. 137); „Wprowadzonemu wówczas nowe pojęcie” (s. 139); „Obywatelskie prawo do informacji, red. T. Górzyńska, Warszawa 2008” (s. 159) – zamiast T. Gardocka; „Anatoszewicz A., Władza Sądownicza w Europie Środkowej i Wschodniej, [w:] (s. 186) – A. Antoszewski A.

Z punktu widzenia wysokiej oceny rozprawy, nie mają one znaczenia. Wspominam o nich przede wszystkim w kontekście publikacji dysertacji.

Konkluzje

Rozprawa doktorska Magister Renaty Agnieszki Olesiejuk jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Ma walory tak deskrypcyjne, jak i eksplanacyjne. Charakteryzuje ją dojrzałość warsztatowa i metodologiczna samoświadomość Autorki. Doktorantka potwierdziła znajomość badanej problematyki, literatury przedmiotu, umiejętność systematyki przedmiotu badań. Na tej podstawie stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani Magister Renaty Agnieszki Olesiejuk spełnia wymagania określone przepisami ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.). Doktorantka podjęła i zbadała oryginalny problem naukowy. Stopień oryginalności podjętego problemu naukowego oceniam wysoko. Ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie naukowej nauk prawnych oceniam wysoko. Nie mam też wątpliwości, że Doktorantka opanowała umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pani Magister Renaty Agnieszki Olesiejuk do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

Jacek Zaleśny
Uniwersytet Warszawski